

Georg v. Gyurkovics - Bosnien und die Nebenländer, 1879

(prijevod dijela o Mostaru)

Georg v. Gyurkovics je bio sudija na sudu kraljevskog slobodnog grada Pressburga, kako se nekada zvala Bratislava, glavni grad Slovačke. O autorovu životu nema puno pisanih podataka osim što se u jednoj knjizi spominje da je kao sudija suda u Bratislavi, predao svezak originalnih sudskih spisa s pečatom iz 18. stoljeća. U drugoj polovici devetnaestoga stoljeća putovao je zemljama Balkana. Dojmove i doživljaje s tih putovanja pretočio je u knjigu „Bosnien und die Nebenländer: Schilderungen von Land und Leuten zwischen der Donau und der Adria“ (Bosna i susjedne zemlje: portreti zemlje i ljudi između Dunava i Jadrana), objavljenoj 1879. godine u Beču u izdanju Alfreda Höldera. Samo dvije godine nakon ove nastala je i druga putopisna knjiga „Albanija, zemlja i ljudi“ koja je mnogo više citirana u putopisnoj literaturi jer je u njoj objavio malo znane podatke iz i o Albaniji. Knjiga i danas izaziva mnoge kontroverze jer je Albanci navode kao dokaz o vjekovnom postojanju ovoga naroda na tim prostorima, dok se u srpskoj literaturi predstavlja kao dokaz da su brojna albanska prezimena proizašla iz srpskih prezimena.

U uvodu knjige „Bosna i susjedne zemlje: portreti zemlje i ljudi između Dunava i Jadrana“ izdavač naglašava kako je ova, kao i još nekoliko sličnih knjiga iz njegove biblioteke, pripremljena „prije svega za omladinu, da je izabrana sa stručnošću, fantazijom i umom, te da se istovremeno i obrazovanoj publici nudi jedna zabavna lektira s podukom o opštim geografskim pojmovima i orijentacijom na područjima ovih zemalja.“ Posebna pažnja se skreće nastavnici, kao i školskim bibliotekama, u nižim, srednjim i višim školama, koji ovom literaturom mogu dobiti vrijedno obogaćivanje znanja.

U svakom slučaju, za nas je iz knjige o Bosni najinteresantniji opis puta u Mostar, prije 1878. godine, gdje je došao jašući na konju iz pravca Metkovića, zatim njegov boravak u Mostaru i odlazak iz Mostara u pravcu Sarajeva. Zanimljivost njegove rute je ta što među vrlo rijetkima (ako ne i jedini) opisuje južni ulaz u Mostar preko Jasenice, Baćevića i Rodoča umjesto uobičajenog kojim se dolazilo lijevom obalom Neretve.

[...] Ko želi iz Dalmacije doći u Mostar, glavni grad Hercegovine, to će najbolje učiniti ako koristi neki mali parobrod, koji plovi u ušće rijeke Neretve koje je velika otvorena kapija Hercegovine. Na rijeci Naro, kako su zvali Neretvu, stari Rimljani su imali veliki trgovački grad Naronu, a na zemljištu su uz njene obale stvorili žitnicu stare Adrije. Danas se između kule Opus i Počitelja, u formi jednog izduženog križa, proteže zapušteno i grozno močvarno tlo koje pokriva pet kvadratnih milja površine.

Nakon što izađe iz tjesnaca kod Počitelja, Neretva se razmili po još uvijek drugim rukavcima prema moru i pjeskovitoj obali. U sljedećim godinama ušće Neretve bi trebalo biti regulirano tako da između Metkovića i kule Opus nastanu nepregledna polja riže i žitarica, a brodovi bi mogli ploviti od Jadrana uzvodno skoro do Mostara, što bi značilo procvat Dalmacije i Hercegovine.

Priča se i o željeznici koja bi trebala voziti kroz Bosnu od Broda na Savi, preko Sarajeva, Mostara i završiti na tom novom ušću Neretve. Tamo gdje su stoljećima vladali Neretvanski gusari i pljaškaši, gdje sada vlada bijeda i groznica, možda bi već krajem ovog stoljeća trebalo vladati zadovoljstvo i dobrobit...[...]

[...] Najkraći put od Jadranskog mora do Mostara vodi desnom obalom Neretve, što iznosi oko deset sati jahanja na konju. Granica se prelazi kod damatinskoga grada Metković, napušta malo seoce Vid gdje je nakada bio rimski trgovački grad Narona, a u selu Gabeli stupa se na tlo Hercegovine.

Nakon Čapljine, na južnom ulazu u klisuru Neretve, nalazi se kod istoimenog mjesta stara utvrda Počitelj sa stražom. Na sjevernom izlazu iz te klisure nalazi se manastir Žitomislić s kaluđerima (monasima) koji drže propovjedi grčko-ortodoksnom stanovništvu. Iza Žitomislića ponovo se otvara dolina Neretve, ali sama rijeka se zadržava u njenom dubokom koritu. Uz put navraćamo u jedan poznati han gdje svaki putnik navrati prije nego što krene dalje prema Mostaru. Jedna šolja „crne“, jedno osvježavajuće piće, a kako je upravo vrijeme berbe, nekoliko slatkih grozdova grožđa ili mirisne lubenice i nakon otprilike četvrt sata polazak, pravac Mostar u koji i pješak od ovog hana može doći za tri sata hoda.

Na pola ovoga puta, na jednom uskom prelazu, prešli smo rječicu Jasenicu koja iznenada izvire ispod jednog brda. Lijevo se vide sela s njihovim malim kamenim kućama, a desno uz Neretvu jedna duga šuma u kojoj se kriju dva sela, Jasenica i Bačevići. Ovdje Neretva postaje mirna plitka rječica tako da umjesto dužeg okolnog puta ispod brda mnogi putnici koriste prelaz kod Bačevića kako bi prije stigli u Mostar. Ako je ljeto suho, opanke na ramena i hrabro korak po korak preko plitke Neretve. U kasnu jesen ili u proljeće, mnogi za ovaj prijelaz koriste male čamce plaćajući za prevoz po koju paru. Neretva je inače divlja rijeka kao i sve druge rijeke u zemljama siromašnim šumama, a bogatim kamenom.

U selu Rodoč stupili smo na cestu koja vodi iz Ljubuškog, mjesta poznatog po veoma dobrom duhanu. Neretva ovdje pritiska brdo Hum, a na drugoj strani, nasuprot uzvisine Podveležja, je široka dolina na kojoj se nalazi najveći dio Mostara. Na desnoj obali stoje samo siromašne kolibe: preko puta se vidi Konak nekadašnjeg guvernera Hercegovine. Na lijevoj obali stoji i stara tvrđava, bezvrijedan vojni objekt koji je nekada ostavljao utisak na siromašnu raj, a sada služi za smještaj jednog malog garnizona.

U niskim kućicama Mostara koje bi se prije mogle usporediti s kamenim gomilama nego s kućama za stanovanje, živi oko 16000 stanovnika od kojih se dvije trećine klanjaju islamu i Alahu u 38 džamija. Broj katolika iznosi oko 2000; oni imaju biskupa koji u raštrkanom dijelu grada na desnoj obali Neretve ima svoju rezidenciju. Jedna škola i jedna mala kapela u bivšem austrijskom konzulatu zadovoljavaju duhovne potrebe katolika Mostara. Grko-ortodoksi, čiji broj u Mostaru iznosi oko 2500, imaju također jednog biskupa, dvije škole i dvije crkve, od kojih je jedna izgrađena u toku nekoliko zadnjih godina.

U znamenitosti Mostara spada kameni most koji jednim jedinim lukom premošćuje Neretvu i međusobno povezuje dvije obale. Raspon mosta iznosi 27 metara, a visina 18 metara. Most je sličan Kozjoj ćupriji u Sarajevu ili Vezirskom mostu preko Drima na putu od Skadra do Prizrena. Mostarski most je nadugo i naširoko poznat u zemlji kao jedno rijetko građevinsko djelo iz petnaestoga stoljeća koje se pripisuje nekom Dalmatincu. Mada se na mostu ne nalaze nikakvi orijentiri niti

natpisi na kamenim blokovima ili u njegovoj blizini, mnogi tvrde da se prva konstrukcija ovoga mosta ovdje nalazila još u vremenima cara Trajana čime se gradu pripisuje duboka starost.

Sa slavenske strane se tvrdi da ime potječe od „most stari“, iz čega proizilazi da su most i grad veoma stari. Veza „most stari“ je gramatički prisiljena, jer Srbi za most kažu jednostavno „Stari most“, a ne „Most stari“ i zbog toga derivacija imena Mostar prema Starom nesumnjivo ima mnogo više mogućnosti. Međutim, drugi arheolozi tvrde da Mostar stoji na mjestu stare kolonije Andetrium ili Bistum što je proturječno, jer se ta dva mjesta nalaze puno dalje prema zapadu. Bilo kako bilo, grad na Neretvi nalazi se na najkraćem putu od Sarajeva do Jadranskog mora, a na mjestu Mostara se još u vremenima Rimljana nalazilo jedno veće naselje. Kameni most kod mjesta Buna preko istoimene pritoke Neretve jasno govori da su još u vrijeme Cesara uzduž Neretve postojali veliki trgovački putevi.

Okolina Mostara iznenađuje, ne toliko ljepotom koliko svojom jedinstvenošću. Usprkos baščama, vinogradima i manjim šumskim površinama koje okružuju grad, u oči upada kraški karakter terena i čovjek se ne može oteti utisku da je ovdje neko s tla svukao njegov plodni pokrivač. Ko zna koliko će još decenija proći dok se grijesi Rimljana i Venecijanaca, tih nezasićenih pljačkaša drveta na Jadranu, ne dovedu u ispravno stanje.

Pored gore spomenutog mosta na Buni, kod mjesta Blagaj nalaze se i ruševine Stjepan-grada kao jedna historijska znamenitost. Sredinom četrnaestog stoljeća Stjepan je bio jedan od rijetkih samostalnih vladara Hercegovine. On je stolovao u Mostaru, a grad je okružio zidinama i proglasio ga glavnim gradom ove zemlje.

Manje ratnih, a više prijateljskih sjećanja, čuje svaki putnik u hanu Sali-Kawah (Salih-kahva), ako se u Mostaru zadrži barem nekoliko dana.

Kao i sve u Hercegovini, tako se i u ovoj kafani – siromašnom proizvodu ljudske građevinske djelatnosti, udaljenoj od grada pola sata hoda na putu za Sarajevo, čovjek u Hercegovini uči šta je odlučnost i vidi da jedno kupalište na Neretvi i „crna“ iz Salih-kahve, mogu biti veći užitek, nego jedan sat kupanja u rimskom kupatilu ili kafa u Imperialu u Beču.

U prijatnim ljetnim danima, ili kad se ide na sedmičnu pijacu, kod Salih-kahve je puno. Hercegovci, koji jedva da se tokom godine sastaju zajedno, susreću se na ovom mjestu, izmjenjuju pozdrave i novosti, pri čemu popiju po jednu „crnu.“ Pred hanom se susreće jedan slijep čovjek koji uz gusle gusli stare junačke pjesme, koje se prenose usmeno s koljena na koljeno. Na jednom primitivnom gudačkom instrumentu koji je sličan mandolini, slijepi guslar izvodi junačke pjesme, monotone i duge jadicovke: mladi i stari stoje oko njega. A kad guslar dođe do nekog poznatog mjesta u pjesmi, tada svi prisutni zajedno s njim pjevaju u horu, ili barem refrene pojedinih pjesama, uz vrlo glasno pjevanje.

Odavde smo krenuli na put prema Sarajevu. [...]

(Preveo: Smail Špago)